

betekenis. Nogmaals, wij mogen Marten Jan Bok dankbaar zijn voor wat hij ons geboden heeft.

A. M. van der Woude

R. A. Stradling, *Spain's struggle for Europe 1598-1668* (Londen-Rio Grande: The Hambledon press, 1994, xxv + 303 biz., £37.50, ISBN 1 85285 089 2).

Er zijn weinig auteurs die de laatste vijftien jaar meer over het Spaanse wereldrijk in zijn nadagen hebben gepubliceerd dan Stradling. Zijn bezetenheid geldt niet zozeer het verval als het overleven van het Spaanse rijk. Dat blijkt ook uit zijn verspreide studies, die in dit boek zijn gebundeld, voorzien van een inleiding en een nawoord. Twee gedachten, die voor de Nederlandse geschiedenis niet onbelangrijk zijn, lopen er als een rode draad doorheen. Het ene thema is nogal belegen: de eindeloze strijd van het Spaanse rijk tegen de Republiek en Frankrijk zou ook in de zeventiende eeuw in hoofdzaak hebben gedraaid om de godsdienst en secundair om de reputatie. De economische verklaringsmodellen die de laatste decennia van verschillende kanten zijn gelanceerd, vooral door J. I. Israel, snijden in de ogen van de auteur geen hout. Dat valt moeilijk te rijmen met zijn berekening van de enorme verliezen die de Duinkerker kapers in het tijdvak 1621-1648 toebrachten aan de Hollandse handels- en vissers vloot. Rond 250 schepen zouden gemiddeld per jaar zijn genomen en tot zinken zijn gebracht; de auteur gaat niet in op de vraag hoe de Republiek dergelijke verliezen kon opvangen en waarom zij niet meer vredeslust aan de dag legde. Het tweede onderwerp is niet minder afgekloven: het Spaanse rijk zou veel langer een hegemoniale positie in Europa hebben ingenomen dan vaak wordt beweerd en zou pas na 1659 snel terrein hebben verspeeld. De auteur heeft weinig op met de these van P. Kennedy, die een nauwe samenhang poneert tussen de economische en financiële basis en de politieke en militaire kracht van het Spaanse rijk. De Habsburgers en hun favorieten hadden, aldus Stradling, geen enkele interesse voor de financiële en economische problemen van Castilië en leefden van de hand in de tand; zij leenden onbeperkt geld en trokken een onzekere wissel op de toekomst. Stradling acht de oorlog om Mantua (1628-1631) van beslissend belang voor de Spaanse bereidheid Frankrijk te vuur en te zwaard weerstand te bieden, waarop hij in drie studies terugkomt; de oorlog van 1635-1659 zou het Spaanse rijk niet zijn opgedrongen. Dat betekent niet dat alle politici in de tijd van Filips IV even krijgslustig waren. Een belangrijke pleitbezorger van vrede was Medina de las Torres, aan wie de auteur een lange en interessante studie wijdt; deze was diep doordrongen van de uitputting van het Spaanse rijk en poogde tevergeefs het tij te keren. Het verval werd volgens de auteur pas duidelijk zichtbaar na 1659, toen het Spaanse rijk geheel machteloos bleek tegen Portugal, dat steun ontving van Engeland en Frankrijk. De Spaanse intriges om Engeland te ontwrichten haalden, zoals de auteur aantoonde, niets uit. Twee opstellen over het recruterende van paarden en huurlingen voor het Spaanse leger sluiten de bundel af.

Alle opstellen zijn in hoofdzaak gebaseerd op ongepubliceerd materiaal en laten qua degelijkheid en leesbaarheid weinig te wensen over. De auteur weet steeds goed hoofd- en bijzaken van elkaar te scheiden en de grote lijn in de gaten te houden. De essays vertonen echter hetzelfde manco als het grote werk van de auteur: zij hebben veel meer te bieden in de feitelijke dan in de interpretatieve sfeer. Natuurlijk is een reactie op zijn plaats tegen al te seculiere, economische verklaringsmodellen, maar de lezer wordt niet bevredigd door een terugkeer naar af. Natuurlijk werd het verval van het Spaanse rijk pas duidelijk zichtbaar na 1659, doch de basis van de Spaanse machtspositie was reeds decennia ondergraven, zoals de Nederlandse regenten al vóór

1640 onderkennen. Men kan het boek dan ook niet zonder een gevoel van teleurstelling wegleggen.

G. de Bruin

E. Kloek, N. Teeuwen, M. Huisman, ed., *Women of the Golden Age. An international debate on women in seventeenth-century Holland, England and Italy* (Hilversum: Verloren, 1994, 190 biz., ISBN 90 6550 383 8).

Ter gelegenheid van de tentoonstelling gewijd aan de zeventiende-eeuwse schilderes Judith Leyster werd in het Frans Hals Museum een symposium over de positie van de vrouw in het vroegmoderne Nederland gehouden. Ook kwamen vergelijkingen met de situatie in Engeland en Italië aan bod. Uiteindelijk zijn tien papers met commentaren in dit boek opgenomen en zij staan alle in het teken van het onderzoek naar het begrip 'gender'. Het beoefenen van vrouwengeschiedenis is immers veranderd. Zoals Els Kloek het in haar inleiding formuleert, kan nu in plaats van historici onder de feministen beter gesproken worden van feministen onder de historici. Zij onderwerpen met hun bijzondere uitgangspunten de bestaande hiërarchieën van analytische categorieën in de historische discipline aan een vorm van wetenschappelijke kritiek. Maar daarmee is eigenlijk maar een beperkte optiek gegeven, zeker voor de vroegmoderne periode die geen discussie kent over sexeverhoudingen en waarin de identiteit van de vrouw nog helemaal vorm moet worden gegeven.

Het boek is in drieën verdeeld. Eerst proberen Agnes Sneller, Lia van Gemert en Giesela van Oostveen aan de hand van de schrijvers Cats, Van Beverwijck en Bredero een contemporain beeld van de vrouw te schetsen. Dat kan tot een interessante analyse van de ideeën van deze zeventiende-eeuwers leiden, die door commentatoren wordt bevestigd, zoals in het geval van 'de laatste twee' OF wij zien, zoals bij Cats, twee werelden samenkomen. Die van 'Snellef waarin' Cats bijbelteksten manipuleert en vrouwen een ondergeschikte plaats geeft en die van A. Th. van Deursen die uitlegt dat de auteur slechts de theologen van zijn tijd volgde en tevens een verdediger van vrouwen was. In het tweede gedeelte over de sociaal-culturele benadering van vrouwenlevens gebeurt iets dergelijks. Lotte van de Pol waarschuwt voor het tekort schieten van de gegevens uit de Amsterdamse ondertrouwregisters om de migratie van vrouwen te kunnen vaststellen. Velen trouwden immers niet. Ook Marybeth Carlson geeft aan de hand van het Rotterdamse notarieel een verrassend gedifferentieerd beeld van vrouwelijk huispersoneel in die stad. Eigenlijk volgen hier slechts aanvullingen op. Dat is niet het geval met het commentaar van Brita Rang die Heidi de Mares aannemelijke 'gender' interpretatie van Simon Stevin's verhandeling over huizenbouw, 'Huysbou', geheel afwijst. De Mares visie op een Stevin die in een lange traditie staat, waarin de wiskunde een ordenende inbreng heeft om de mensen deel van de natuurlijke, goddelijke orde te laten zijn, bevalt haar niet. Evenmin het idee dat Stevin, uitgaande van het aristotelische wereldbeeld in huis alles soepel (ook in technische zin) wil laten verlopen. Voor Rang behoort Stevin daarentegen rond 1600 reeds tot een streven de mens op een nieuwe verlichte manier te benaderen. Veel gematigder is de tegenstelling tussen Anne Laurence en Mary Prior over hoe vrij de Engelse vrouw in de zeventiende eeuw was.

Tenslotte wordt onder het kopje 'Transgressing gender codes' door Mirjam de Baar een vergelijking tussen de levens van de geleerde Anna Maria van Schurman en de mystica Antoinette Bourignon gemaakt. Daarna beschrijft Silvia Evangelisti het leven van de erudiete